

SOLIARINĖ AUTOTROFIJA UCHRONIJŲ DISKURSE: NUO PLATONO IKI PLATONOVO

Kęstutis Šerpetis

Klaipėdos universitetas

Politologijos katedra

Minijos g. 153, Klaipėda

El. p. smfdoc@centras.lt

Įvadas

Sparčiai globalėjanti energetinių išteklių problema provokuoja ne tik retrospektyvią ir inversyvią refleksiją dėl visuomenės ir gamtos, žmogaus ir būties santykių evoliucijos ir ateities, bet ir jų vienovės substratinio pagrindo saviidentifikacijos kelių ir būdų universalaus evoliucionizmo kontekste dekonstrukciją.

Sociohumanitariniame diskurse šios srities vienu ryškiausiu pastarojo meto požymių laikytinas žmogaus ir jo aplinkos ryšio bei jo kaitos pobūdžio analizė, įvairiausių – nuo tradicionalistinių (fundamentalistinių) iki radikalių (ekofašistinių) – prisitaikymo prie prastėjančios biosferos kokybės strategijų sklaida, alternatyvaus vystymosi, „trečiojo kelio“ idėjų propaganda ir t. t.

Savo ruožtu žmonijos ateities projekcijos, eksplikuojamos „civilizacijų susidūrimo“, „istorijos pabaigos“, demografinio „Vakarų saulėlydžio“ ir kitose vizijose suponuoja giluminę lyginamąją analizę jų fundamentalumo archetipinės autentikos atžvilgiais. Kita vertus, žmonijos raidos natūralumo / adekvatumo visuomenės ir gamtos koevoliucijos imperatyvams problematikos, tokios kaip: a) viešumas; b) interdiscipliniškumas ir c) kompleksiškus („organoprojekcinių“, transcendentinių-immaterialių bei moralinių ir meninių įvaizdžių ir idėjų amalgama) implikuoja tyrinėtojų dėmesio sutelkimą į pagrindinių žmonijos būčiai ir egzistencijai aspektų, dėmenų ir dimensijų sąryšį, tarpusavio difuziją ir idėjinę filiaciją bei tradicinių tematinių diskursų reinterpretacijos intensyvumą, sistemiskumą ir konstruktyvumą.

Pagrindiniu šio straipsnio tikslu laikytinas keliamų problemų turinio tarpusavio papildomumo bei eksponuojamų idėjų, vertybių ir nuostatų prasminės „perkrovos“ siekiant temos dalių (reikšmių ir konceptų) „vienovės įvairovėje“ organiškos išraiškos.

Mitas ir Utopija: soliarinės mitemos visoviškumas ir funkcionalumas

Kaip ir kiekviena refleksinė-naratyvinė konstrukcija, skirta išryškinti žmogaus ontologinės savirealizacijos „vienovę įvairovėje“, mitas suprantamas tam tikra patirties įtvarkos forma, jos įprasminimo ir įjungimo į Būties ritmą būdu. Tačiau, skirtingai nuo racionalistinių modernaus mąstymo ir formalių logikos normų, mitai savo tiesas ne tiesiogiai ir apibrėžtai įvardija, bet inspiruoja, užmena ir orientuoja sąmonę vaizdingų palyginimų, metaforų ir simbolinių struktūrų priemonėmis. Ši ypatybė sąlygoja jo redukcijos į vieną aiškinamąją schemą beprasmiškumą bandant aprėpti tiek išorinę, tiek vidinę realybę. Tik filosofija galiausiai peržengia šią pirmąją ontologinės refleksijos ribą, tuo pat metu išsaugodama pozityvią giluminę sąsąuką su begaliniu interpretatyviu mitų polisemijos kontinuumu.

Pagrindinė išliekanti mito reikšmė filosofijai, pasak Mircea Eliade, grindžiama pagrindinėmis ontologinėmis temomis, tapusiomis pirmuoju filosofijos objektu – Būties kilmė ir priežastys, Kosmoso įtvarka, visuotinio prado problema ir kt. Pirmąją stichiją – Oro, Vandens, Ugnies ir Žemės – tarpusavio sampyna ir papildomumas visuotiniuose gamtos virsmuose pirminėje pasaulėjautoje postuluoja žmonių koegzistavimo ir veiklos toje aplinkoje atžvilgiu. Būtent šiuo veikliniu pagrindu gimsta natūralistinės magijos praktikos, savotiškai „technologizavusios“ ir „racionalizavusios“ žmogaus santykių su gamtos procesais, dangaus švytuliais, natūraliais pokyčiais vidinėje ir išorinėje Būtyje suvoktą ir jos diferenciaciją („mistinės participacijos“ pagrindu).

Kaip liudija baltų priešistorės studijos, senovinis mąstymas iš esmės orientuotas į vienovę, besireiškiančią Visatos ritmuose, pulsacijose ir virsmuose. „Šioje pasaulėvokos sistemoje funkcionuoja nustatytas centras, pagrindinės ir šalutinės linijos, vertikalė ir horizontalė, simetrijos ir pusiausvyros principai, įvairovės darna ir sklaida (apribojimas ir laisvė). Žema ir aukšta, balta ir juoda – visa ką nors reiškė tik visumos atžvilgiu“ (Slavinskaitė 2008: 7–8). Marijos Gimbutienės teigimu, pavyzdžiui, baltas žirgas ontologiškai įformina vertikalę, gyvybingumą ir yra siejamas su Saule. Pats būties tapsmas reiškia atsiradimą kylant iš žemės, oro, vandens į dangų kaip amžinos energijos, ritmo, šviesos ir garso šaltinį ir visumą, t. y. visaapimančios vertikalės ir visumos centrą (Gimbutienė 1994: 48).

Dinaminį-ritminį akcentą išreiškia ir supynių apeigos, sutinkamos baltų tikėjimo ritualuose. Gimbutienė pabrėžia universalų šių sakralinių simbolių veiksmų pobūdį:

Netgi jaunuomenės pramogos, kaip antai Velykų supynės, simbolizavo Mhavratos šventę, kur supynėms buvo skiriamas ypač svarbus vaidmuo, ir šventikas kreipdavosi į jas žodžiais: „Tu esi saulė“. Labai panašių pažiūrų į saulę ir jos galią per pavasario šventes laikėsi slavų, germanų, graikų, iraniečių bei indų tautos. (Ten pat: 15)

Saulės vaizdavimo formų įvairovė suponavo jos įkūnijimą abstrahuotuose liaudies meninės saviraiškos būduose – šokių sūkiniuose, gėlių žiedų apskritimų, ratų ženkluose ir pan. Sakralinė saulės – rato simbolika – ypač raiškiai sintezuojama kryžiaus ir rato vienovėje, būdingoje ir Vakarų Europos tautų, vadinamojo „keltiškojo kryžiaus“, variacijose.

Gamtos stichijų įtraukimo į žmonių veiklą būdai, atspindimi įvairių tautų mituose, paskatino tyrinėtojus atkreipti dėmesį į etiologinius sudievinų stichijų raiškos – dalyvavimo žmonių gyvenime – aspektus. Claude'o Lévi-Strauss'o pasiūlytas vertikalus–horizontalus mitų skaitymo būdas leido išvelgti ir įvertinti naujas, gilesnes sąsajas tarp stichijų atsiradimo, žmonių ir antgamtinių (chtoninių) būtybių virsmų archetipinio pobūdžio sąveikose. Pavyzdžiui, Mezoamerikos indėnų epe *Popol Vuh* Saulės ir Mėnulio atsiradimas siejamas su žmonių-herojų kova su požemių dievybėmis kultinio žaidimo kamuoliu išdavoje. Čia persipinantis katabazio (nusileidimo į požemių karalystę), žaidimo–kovos ir keršto–gimimo elementai išreiškia dinamišką ir kintantį aukštųjų–žemųjų Būties, Kosmoso pradų sąryšį. Analogiškai ir actekų pasakojime *Legenda apie Saules* plėtojamas vaizdinys apie visatos evoliuciją, apimančią keturias epochas, kurių kiekviena turėjo savo ypatingą saulę, kuri naujoje epochoje taip pat atgimsta kartu su visa žmonių gimine dėl kultūrinio herojaus Kecalkoatlis kelionės į požemių pasaulį.

Aktyvistine ir netgi konstruktyvistine-inversine prieiga pasižymi Algirdo Juliaus Greimo semiologinis požiūris. Pasak jo, mitologija reiškiasi kaip pradų – reiškinių ir žmonių sambūvio ir giminingo sąryšio išraiškos – būdas, „figūratyvine priemone žmonijos ir pasaulio prasmei ir tvarkai išaiškinti“ (Greimas 1990: 10). Pažymėtina, kad priešingai nei actekai, epe plėtojamos katabazio temos, lietuvių folklore išryškinamas natūralistinis-maginis saulės gimimo ryšys su prasidedančiais naujaisiais metais, kai Saulė iš pirmapradžio archetipinio būvio savo „brolių kalve-

liū“ liturginio kalimo akte transcenduoja iš Saulės-seselės į aukso taure ar žiedą, kuris, pasak Greimo, „duoda didesnių galimybių Saulės epifanijai išvystyti jau vien dėl to, kad tai judrus, ritinėjamas daiktas“ (ten pat: 468).

Natūralistinė-mitologinė gamtos stichijų metaforika įgauna pozityvios materialistinės interpretacijos pobūdį vokiečių mitologo Maxo Müllerio vadinamoje „soliarinėje“ religijos kilmės koncepcijoje. Neigdamas antgamtinį pirmykščių tikėjimų komponentą, jis vadovavosi prielaida, kad bet koks pažinimas, sąlygotas pojūčių, todėl vieni objektai apreiškiami kompleksiskai, o kiti – tik iš dalies. Pavyzdžiui, Saulė, Mėnulis pasiekiami tik regėjimu, todėl provokavo asociacijas su *Nepasiekiamo*, *Aukšto*, *Begalinio* projekcijomis, vėliau tapusiomis imanentinėmis Dievybės savybėmis. Konkreti ir jutimiška pirmykščio mąstymo prigimtis suponavo simboliško ir metaforinio Dievybės turinio tapatinimą su konkrečiu kasdienės būties reiškiniu – Saule.

Mülleris, kaip ir kiti natūralistinės mitotyros krypties adeptai, teigė, kad pirmykščių mitologinių vaizdinių šaltinis – gamtos reiškinių (tarp jų – ir dangaus kūnų) personifikacija. Atsirandančio mitų korpuso branduolį sudaro soliariniai mitai (įtraukiantys ir žaibų, griaustinio, audrų siužetus). Šios pirmykštės natūrfilosofijos evoliucija į mitologiją Mülleris aiškino „kalbos liga“, neadekvatumu, lemiančiu mitopoetinių vaizdinių sakralizavimą, t. y. persmelkimą religiniu turiniu. Tuo pat metu priskyrimas, pavyzdžiui, Saulei antropomorfinių bruožų (keliasi ryte, užminga vakare ir pan.) sąlygojo jos kaip „idealaus žmogaus“ įvaizdžio ir sekimo (pamėgdžiojimo), garbinimo (saviidentifikacijos, plg.: „Karalius-Saulė“) objekto pirmykštėse religijose atsiradimą.

Tokiu būdu gamtos kultas – ne tik pirmoji pakopa pasaulio transcendavimo fenomenologinėje evoliucijoje, bet ir fundamentinis mitologinės pasaulėjautos simbolizacijos ir metaforizacijos stimulus. Jo įtakoje pirmapradis kultas, viena vertus, transformavosi į protėvių kultą, o vėlesnėse stadijose – į dievų panteoną ir galiausiai – į monoteizmą. Kita vertus, būdingas ontologiniams vaizdiniams sinkretizmas leido šiuolaikinei mitotyrai atsekti sisteminius mitų klodus pagal jų pėdsakus kalboje ir įvairiose sociokultūrinėse komunikacijose ir pagilinti metodologinio pažinimo kognityvinį potencialą. Šiuo atžvilgiu charakteringas Jacques Derrida pastebėjimas apie heliotropinių metaforų sklaidą filosofiniame diskurse: „Struktūruodama metaforinę filosofijos erdvę Saulė reprezentuoja tą, kas visada turi skatinti mūsų grįžimą atgal į pirmapradę suvoktį“

(Derrida 1982: 468). Todėl pagrindiniu reikšminiu ontologijos dydžiu laikytina dominantinė metafora – heliotropo ratas (ten pat: 206).

Nesunku pastebėti, kad mitų supratimas negalimas jų tiesioginės redukcijos į analitines konstrukcijas būdu, tačiau apibrėžtai suponuoja jų racionalios prasmės išvalgą kaip savotišką užuominą į glūdinčias jų gelmėse tiesas. Skirtingai nuo sisteminio loginio mąstymo, mitai reiškiasi kaip gyvenimiškos patirties prasminių akcentų įtvarkos ir įdiegimo į žmogiškąsias praktikas būdas, tam tikra naratyvinė konstrukcija, kurios reikšminiais elementais tampa simboliai. Būtent todėl filosofija, siekianti realizuoti interaktyvų ryšį tarp išorinės ir vidinės realybių, permanentiškai ekstrapoluoja mitologinius-simbolinius vaizdinius, prasminius ženklus ir t. t. Mituose surutulioti tokie jų modusai kaip Būtis, Pradas, Šventybė, Pagrindas, Kosmosas ir kiti istoriškai tapo imanentiniais filosofinės refleksijos atspirties taškais.

Tuo pat metu pažymėtina, kad šie mitų aspektai filosofijoje implikuoja ontologinę tematiką, kurioje Būties, Vienovės, Tiesos kategorijos naratyvai atskleidžiami jų turinio ištakų atžvilgiu. Pasak Eliade, bet kokios ištakos, tokios kaip būties pradai, traktuotini kaip šventenybė, t. y. būtiškai neišreiškiamą pirminę realybės prasmę. Todėl mituose rutuliojama jų šventoji istorija gali tapti realybės prototipu, pavyzdžiu žmogaus savirealizacijai Esatyje, t. y. mito kaip antgamtinių jėgų pasireiškimo rezultatas. Etiologinių mitų sakralumas suponuoja visų reikšminių įvykių izomorfizmą: čia šventenybės modusus afirmuoja teisingą įvykių seką, o abiejų modusų vienybė interaktyviai sąlygoja tolesnę galimos – pavyzdinės istorijos – „freimą“. „Visi mitai yra Pradžių pradžios mito derivatai, nes pasaulio sukūrimas – tai žmonių, augalų kilmės modelis“ (Элиаде 1999: 212).

Šiame kontekste mitų saviraiška Būtyje įgyja pabrėžtinai ontologinį pobūdį. Kitaip tariant, visų egzistuojančių reikšminių esmė išvelgiama: 1) nuolatiniame ir nepertraukiamame genetiniame ryšyje su giluminiais, amžiniais pradais; 2) tiesioginiame sąlytyje su Šventenybe kaip pirmąpradės dievybės (chtoninių jėgų) manifestacija žmogiškojoje realybėje. Nuoseklus šios naratyvinės grandinės išrutuliojimas mituose suteikia jiems materialios, socialinės etc. būties priežastingumo ir aiškinimo naratyvios funkcijos paskirtį. Kaip tikrovės idealaus modeliavimo būdas mitas užtikrina kultūrinės ir socialinės substancijos veiklos pagrindimą ir saviidentifikaciją. Todėl, pavyzdžiui, mitai gana savotiškai išreiškia priežastingumo prasmę: reikšminių ryšys fiksuojamas tik kaip pirmąpradžių

pagrindų visuminė determinacija, paliekant konkrečių realybės sąlygojimų aiškinimą kasdienybės pliuriversumui. Todėl visi reiškiniai, įvykiai ir nutikimai interpretuojami ir įkomponuojami į Būtį ne jų išankstinės sklaidos, analizės ir sintezės priemonėmis, bet jų tapatinimu su pirmaprade ir nedalia visove (susišaukiančia su filosofinių pradų paieška vėlesnėje graikų natūrfilosofijoje).

Tokio pobūdžio ontologinės realybės pagrindimas užtikrina mitologinių vaizdinių pažintinį validumą netgi susiklosčiusios filosofinės pasaulėžiūros epochoje – Logoso civilizacijoje: mito afektyvumas ir kosmoso racionalumas abipusiai patvirtina žmogiškosios būties heterogenijos „teisingumą“, atitikimą tiek Logoso tvarkai, tiek Kosmoso ritmų – harmonijos – simbolizmui ir intuityviems jų potyriams.

Platoniška antikinio mito kognicija

Būtent šia prieiga vadovavosi Platonas, pasitelkdamas mitus filosofinio mąstymo formoms pagrįsti, įtvirtinti ir sujungti platesnėje ir gilesnėje nei aprėpia racionalistinis diskursas naratyvinėje Būties vienovėje.

Pasak Aleksejaus Losevo, tampančios vienovės iškilimas sietinas su jos universaliai sąryšinga prigimtimi, saistančia bet kokio tapsmo pradžia, vidurį ir baigtį. Tai ir yra Gėris, įbūtinantis idėjas apskritai, nes būti geriau nei nebūti, todėl ir pačios Būties idėja imanentiška Gėriui. Tuo pačiu Gėris sankcionuoja ir visų idėjų teisingumą. Ontologine visaapimančio ir visavienijančio Gėrio metafora, Platono nuomone, yra Saulė, teikianti gyvastį visiems kūnams ir daiktams, išryškinanti jų realumo Būtyje laipsnį. Analogiškais sumetimais Saulės įvaizdis naudojamas viename iš *Valstybės* dialogų pateikiamame „Olos mite“.

Pats kreipimasis į ontologinius įvaizdžius būdingas visai antikos filosofijai, kurios ištakose – stichinė materialistinė natūrfilosofija. Tačiau ir aukštos abstrakcijos lygio Saulės įvaizdis Platono mokyme ir jo sudeamosios – šviesa, nušvitimas, spinduliai, šiluma, teikianti gyvybę, ir pan. – turi tik taikomąjį-iliustratyvinį pobūdį.

Losevo nuomone, skirtingai nuo Parmenido, jau suvokusio Būties vienovės ir tikrovės chaoso dialektiką, bet dėl būdingo natūrfilosofijai polinkio į homogeniją ir redukcionizmą neperžengusio jos ribų, Platonas išryškino ir įtvirtino absoliučios vienovės ir absoliučios įvairovės dialektinę vienybę, plačiai naudodamas materialias-juslines implikacijas, bendruoju atveju sudarančias klasikinio mitologijos naratyvo natūralistinį pagrindą. Saulė Platono filosofijoje netgi tampa pirmavaizdžiu Būties aki-

vaizdybės liudijimu: juk visiems aiški Saulės svarba gyvenimui ir jo pažinimui būtent šviesos–tamsos sąveikoje. Kaip jusliškai apčiuopiamas / išgyvenamas absoliučios tikrovės prasimbolis, teigia Losevas, Saulė netgi tapatinama su dievybe, tačiau jau ne mitologine ar religine, o grynai filosofine-dialektine prasme.

Kita vertus, Platono epochoje pradėjęs formotis konkretesnio nei kosmiškasis Logosas socialinės-dvasinės realybės konsolidavimo principo, absoliučios normos poreikis lėmė ir jo paiešką bei atradimą tradicinio antikinio natūralizmo rėmuose. Kadangi racionalizuoto mito plotmėje, grindžiamoje gamtos jėgų deifikacija ir sudarančioje hierarchinius dievybių panteonus neįmanomas vienintėlis absoliutas, pralanguojantis išskirtinę „šventąją istoriją“ (t. y. redukuotą mitą), tai toks visavienijantis artefaktas turėjo būti atrastas ir derėti / ištekėti / harmonuoti su klasikine graikų kosmografija. Šiuo atžvilgiu Platono iškelta Saulės metafora tapo natūralistiniu-filosofiniu monoteizmo substitutu, produktyviai plėtojama visoje vėlesnėje neoplatonizmo tradicijoje. Saulės, kaip filosofinio absoliuto ontologinės implikacijos reiškiasi jau Platono utopijoje: absoliuto individualumas eliminuoja tobulą bendruomenę sudarančių asmenų individualybės reikmę apskritai – iki santuokų ir šeimos santykių nuasmeninimo pakeičiant jų privatumą viešosios valdžios reguliatyvais.

Tokiu būdu pasaulėžiūrinio mąstymo ontologizacija kaip vaisinga priešprieša formaliam diskurso racionalizmui ryškėja jau Platono kūryboje. Tačiau simptomiška, kad būdinga Platono išvalgoms dialektinė prieiga šiuo atžvilgiu atveria produktyvias gnoseologinės (apskritai pažintinės) problemas įtvarkos perspektyvas. Šios filosofijos dilemas Platono darbuose originaliai interpretavo XX a. pradžios rusų filosofas idealistas Vladimiras Ernas. Teigdamas filosofiją kaip vienovišką mokymą apie Būtį jis ieškojo Platono ontologizmo ištakų jo „Olos mite“. Šio pasakojimo struktūroje, pasak Erno, realizuojami keturi žmogiškosios dvasios evoliucijos žingsniai: 1) šėšėlių tapatinimas su tiesa būnant oloje; 2) išsilaisvinimas ir išėjimas iš olos; 3) aplinkoje esančių ir Saulės apšviečiamų daiktų, reiškinių palaiptinis įsisavinimas (įžiūrėjimas); 4) perėjimas nuo apšviestų daiktų prie pačios Saulės kaip „tiesos-savyje“. Autentiškas pažinimas – tai ugninis saulėtos tikrovės suvokimas (Филимонов 1994: 62).

Platono atrastą tiesos siekio schematiką Ernas išvelgia ir „Fedro“ dialoge, kur Sokrato monologuose atskleidžiamas pažinimo kelias – nuo jutiminio („šešėlinio“) sprendimo apie pasaulį ir jo esmę, per reiškinių

vertimą jau iš esmių pozicijos ir pagaliau – sprendimas apie juslinius reiškinius esmei įsikūnijant juose (ten pat: 67).

Pažymėtina, kad „saulėtasis pažinimas“ traktuojamas kaip veiklinis tikrovės realumo patvirtinimas. Noumenai afirmuoja savo pirmąją ir aukščiausiąją realybę fenomenų autentiškoje, adekvačioje tikrovei saviraiškoje.

Tokiu būdu pagrindinis Platono siekis – Tiesa ir ontologinė jos reprezentacija Būtyje reiškiasi visiems jusliškai ir akivaizdžiai suvokiamu ir suprantamu Saulės įvaizdžiu. Esminga, kad saulė čia yra pagrindinis veikėjas, *spiritus movens* olos metaforai išskleisti apšviečiant, išryškinant ir išgryninant perėjimo iš klaidinančios chroninės tamsos į ontologiškai Tiesą liudijančią amžiną ir tobulą šviesą. Būtent tokioje šviesoje kiekvienas daiktas tampa autentišku – adekvačiu savo aukštajai – eidoso prigimčiai, atribojančiai juos nuo ne-realaus šešėlio. Todėl Saulė pirmiausia yra Tiesos nustatymo būdas ir priemonė. Be Saulės-Tiesos tikrovė žmogui neprieinama ir lieka tamsos, šešėlių būveinė – bekūnė ir beformė būtis (*Hyle*).

Priešingai, Saulė-Tiesa lemia tobulo ir amžino būvio tįsą. Žmogaus paskirtis – pažinimo keliu judėti į (siekti) šviesą ir tiesą. Čia Saulė reiškiasi išgryninto ir tobulo, stabilaus būvio sinonimu, kas konceptualiai koreliuoja su jau minėtais poliariniais mitais ir utopijomis – kaip vienybės, švaros–šviesos simbolis, visos gyvybės ir bet kokio tobulėjimo būtyje matas.

Tačiau šio būvio įsivaizdavimas ir siekimas, judėjimas jo link numano šios intencijos atspirties tašką savo priešybėje, nes jokia sistema negali būti suprasta iš jos pačios, o tik iš pozicijos, esančios už jos ribų. „Šventenybė negali aktualizuotis kitaip, nei per šventus objektus. Bet patys savyje tie objektai nešventi. Jie šventi tik per savineigą nurodant į tą dieviškumą, kurio nešėjais jie yra. Jei jie teigia save būtent kaip šventus, tuo pačiu virsta demoniškais“ (Тиллих 2000: 213). Būtent tokį vaidmenį atlieka Platono ola kaip savotiška eidetinio sakralumo antitetika. Tokia iš esmės buvo visų graikų šventyklų vidinė centrinė vieta – dievų būveinė cela – tuščia, neapšviesta ir neišpuošta tamsių chroniškų galių kondensacija, būdinga kapinėms, mauzoliejams, katakomboms ir pan.

Iš esmės Platono olos kaliniai, regintys tik šešėlius, yra sapno būsenoje ir neskiria jos nuo realybės, t. y. sapno nuo tikrovės. Todėl ir visi jų pojūčiai yra: 1) atsitiktiniai (priklauso nuo šešėlių pasirodymo arba ne); 2) sąlygoti vien išorinėmis aplinkybėmis (t. y. pačių matančiųjų nevaldo-

mi, nekoreguojami, imperatyvūs ir t. t.). Tuo tarpu visavertis tiesos–tikrovės išgyvenimas įmanomas tik prabudus, t. y. perėjus (filosofijos dėka) į eidosų realybės lygį. Visi patiriami išgyvenimai / jausmai tampa prasmingi tik šiame autentiškame gyvenime.

Šiuo požiūriu daugumos (t. y. „neperėjusių“) žmonių egzistencija ir jų regimas pasaulis iš tiesų yra „anas pasaulis“, iš kurio tik vienas kelias – į šį eidosų pasaulį. Paraleliškai „anapusinio pasaulio“ efemerškumui laikas šešėlių karalystėje taip pat fiktyvus, o tam tikrą realybės laipsnį įgyja tik tie erdvėlaikio elementai, kurių tapsmas orientuotas į eidosų atraktorių.

Suprantama, kad tokioje padėtyje nėra ir negali būti adekvataus tiesos aiškumo ar apibrėžtumo suvokimo, išreiškiamo, pavyzdžiui, Atėnų Akropolio išorinių fasadų architektūroje ir ornamentikoje, ypač išraiškinčiai bylojančioje tobulą harmoniją Saulės šviesos srautuose. Platono olos pažinimas apskritai vertinamas ne iš žmogiškosios pozicijos (t. y. šešėlio), todėl pasaulio suvoktis čia neišvengiamai sudvejinama į subjektyvų ir objektyvų požiūrius. Ši ambivalentiško santykio vienijimo simboliu (kuris vienu metu turi ir neginčijamą ontologinės akivaizybės statusą, ir gnoseologinio imperatyvo vertę) iškelia Saulės simbolį kaip šviesos–gyvybės šaltinį ir tiesos pagrindą.

Tačiau, jei žvelgti į pasaulį iš kalinių oloje pozicijos, pažinimas įmanomas tik kaip konstruktyvistinis *par excellence* dėl negalimumo išieiti į Platono metaforinės šviesos–tiesos Saulės akivaizdybę. Šiuo atveju realybė yra tai, ką mes patys sukonstravome iš prieinamų duomenų ir tampame atsakingi dėl šio vaizdinio atitikimo tikrovei, praktikai ir kt.

Utopijos ir Uchronijos

Anksčiau įvardyta skirtis – pirmoji, žyminti ideokratinio-aktyvistinio požiūrio į tikrovę polius. Platono aprašytas „Olos pažinimas“ persmelktas „olos vaiduokliais“ (Francis Bacon), o „saulėtasis pažinimas“ su intencija į Tiesą ir Gėrių grindžiamą socialinę santvarą bei tobulomis vertybinėmis idėjomis besivadovaujančiu gyvenimo proceso organizavimu iškyla kaip savotiški fundamentalios socialinės inžinerijos „freimai“, sąlygojantys idėjų, vaizdinių, mitų ir pan. santykių sampyną, „filiaciją“ su realia, determinuota tikrove, reguliuojama stichinėmis kosminėmis potencialijomis.

Šiuo pagrindu žymima kita metodologinė-tipologinė skirtis, atibojanti visuminės pertvarkos intencionalius ir temporalinius aspektus.

Utopijos yra pasakojimai apie geriausią visuomeninio gyvenimo būvį, idealios socialinės santvaros vaizdinys, talpinamas atsietoje, išskirtinėje erdvėje. Pirmosioms klasikinėms utopijoms būdinga atskirtos, nežinomos likusiam pasauliui salos padėtis, užtikrinanti neigiamų išorės poveikių nebuvimą. Tačiau reikšmingesnis momentas yra tai, kad numanomą idealios bendruomenės socialinių-architektūrinį karkasą sudaro du galimi variantai – miesto ir sodo konstrukcijos. „Miesto utopijoje dėmesio centre yra visuomeninis-valstybinis ir techninis-civilizatoriškas gyvenimo aspektai, o sodo utopijoje tokią vietą užima nevaržomas šeimyninis gyvenimas artimųjų rate ir prigimtinis žmogaus artumas gamtai. Pirmu atveju susidūriame su racionaliai įsisavinta erdve, o antruoju – su harmoningais santykiais tarp žmogaus ir jo aplinkos, egzistavusiais iki pirmųjų planavimo bandymų“ (Гюнтер 1991: 253).

Utopijoms apskritai būdingi atspirties taškai: 1) esamos tikrovės klaidingumo konstatacija; 2) jos raidos pagrindinių tendencijų negatyvus vertinimas; 3) siūlomų autorinėje utopijoje sprendimų ir receptų universalumo propaganda; 4) visų esamoje (ir neteisingoje) realybėje kylančių socialinių problemų galutinis sprendimas įsisavinus duotos utopijos modelį. Čia pabrėžiamas poslinkio momentas išryškina dar vieną utopijos žanro potipį – uchronijas, t. y. temporalines (laikines) utopijas, kuriose erdvinis idealios socialinės santvaros, bendruomenės ir t. t. konfigūravimas (miestas–sodas) fiksuojamas kaip pradinis ar galutinis apibrėžtų socialinės transformacijos stadijų būvis. Pasiėkus jį laiko tėkmė sustoja: „kai tik utopija realizuojama, ji pereina į uchroniją, pačios istorijos pertrūkį ir laiko sustojimą. Vieta, kurios nėra, tampa laiku, kuriame nieko nevyksta“ (Эпштейн 2003: 44).

Reikšmingas akcentas, atitinkamai perskiriantis uchronijas jų temporaliniam intencionalumui. Retrogradinė orientacija, išvelgianti socialinių idealų pirmykštėje bendruomenėje, o visą tolesnę evoliuciją matanti tik kaip degradaciją, kaip pagrindinį tikslą kelia grįžimą į pirmąpradžio socialinio būvio „aukso amžių“ performatuojant modernios visuomenės aspiracijas į natūralistinių-ekologinių utopijų terpę.

Priešinga – progresistinė – pakraipa visas socialinės gerovės ir idealaus bendruomeninio sambūvio viltis sieja su ateitimi, tik kurioje bus sukurtas retrogradų išsvajotasis „aukso amžius“, kartu užbaigiantis visą ankstesnę žmonijos istoriją.

Trečioji metodologinė-tipologinė pasaulėstatos skirtis leidžia išryškinti jau analizuotų Platono vaizdinių retrospekcinę intenciją, susijusią

su mitologija. Šiuo atžvilgiu jo akcentuotas centrinis Saulės kaip teisingo, autentiško, eidetinio pažinimo pagrindo, tiesos kriterijaus ir Gėrių pagrįstos žmonių bendruomenės idealo įvaizdis iš tiesų koreliuoja su fundamentiniais mitų struktūros komponentais, tokiais kaip šviesos–tamsos, praeities–ateities, viršaus–apačios ir kt. *coincidentia oppositorum*.

Tuo pat metu retrogradinė Platono uchronija, sąlygota imanentiniu mitologijos poreikiu, itin lėmė praktiškai visą vėlesnę Vakarų civilizacijos filosofinio ir ideologinio-vertybinio mentaliteto raidą. Šiuo pagrindu Alfredas Whiteheadas apibūdino visą vakarietišką filosofiją kaip Platono dialogų komentavimo visumą. Tačiau lemiamu ir lemtingu platonizmo poveikiu modernybėje laikytinas marksizmo fenomenas, ypač jo teorinė ir praktinė refleksija rusiškajame variante – leninizme. „Niekada ir niekur mintis taip nekovojo dėl „aukštųjų“ idėjų ikūnijimo į visuomeninių santykių ir kasdienės tikrovės audinį, todėl būties visiškos filosofizacijos išdavoje mintis tampa tų pačių idėjų, įgyjusių totalinės valdžios formą, belaisve. Tai, kas *platoniskai* apibendrinta mąstyme, *marksistiškai* subendrinta būtyje“ (Эпштейн 2003: 297). Platono idėjų pasaulis savipakankamas ir nereikalingas jokio *katabazio* materialioje ar socialinėje realybėje, o hėgelišku istorizmu persmelktas marksizmas imperatyviai reikalauja idėjų ikūnijimo, jų virsmo „materialia jėga“ kaip galutinio istorijos tikslo (istorijos užbaigtumo) realizacijos.

Rusiškojo komunistinio režimo kultivuota praktinė ir prievartinė realybės idealizacija, pasak Michailo Epšteino, sukūrė hibridinį abiejų variantą – „platomarksizmą“, t. y. platonizmas tapo išvirkščia marksizmo puse. „Platonas, vadovaudamasis idealistinėmis prielaidomis, suformulavo komunistinės valstybės sistemą, o Karlas Marxas, vadovaudamasis komunistinėmis prielaidomis, turėjo neišvengiamai išvesti *ideokratijos* sistemą, tai ir buvo padaryta jo pačių nuosekliausių rusiškų sekėjų pastangomis“ (ten pat: 300).

Visos reikšmingiausios šio proceso implikacijos raiškiai ir polifoniškai įsikūnijo tarybinio laikotarpio rusų rašytojo Andrejaus Platonovo kūryboje, ypač jo žymiojoje komunistinėje metautopijoje *Čevenguras*. Čia keliamų erdvinių-projektyvinių ir laikinių-inversinių asociacijų įvairovė, eschatologinės istorijos baigties bei amžino ir nekintančio rojus komunistinės vizijos, gamtos išlaisvinimo, nemirtingumo ir prikėlimo iš mirusiųjų vaizdinių sampynų begalybė romane ir jų visuminės aprėptiems nerealumas konkrečiame tyrime numano tam tikrų reikšminių mū-

sų temai idėjų – Saulės, autotrofijos, gyvenimo bei mirties vienovės ir sutapties konstruktyvistinių sąveikų išryškavimo – siekius.

Saulės proletarizacija kaip komunistinės autotrofijos sąlyga

Bet koks radikalus religinis ar revoliucinis judėjimas kaip pirmą uždavinį kelia esamą būvį, gyvenimo tvarką etc. Principinį pakeitimą ar atmainymą – „pasaulio pabaigą“ ir pagrindinį jo atnaujinimą – savistatos, savikūros, natūralios tvarkos atsiradimo „iš savęs paties“ pagrindu. Apokaliptinė tamsiųjų jėgų baigtis – Armagedonas – turi išvalyti erdvę ir palikti tuščią vietą, kurioje savaimingai iškils naujos būties formos, adekvačios pilnutinei laisvei, lygybei, tiesai ir jausmui.

Todėl naujoji tvarka Čevengure, prasidedanti sulig buržuazinių klasių likvidacija, iš esmės simbolizuoja grįžimą į pirmąpradį žmonių giminės būvį – rojus gyvenimą, numanantį amžiną gerovę teisuoliams. Krikščioniškoje religijoje amžino ir tobulo gyvenimo galimybė suponuojama radikaliu žmogaus prigimties pertvarkymu, o Čevenguro komunistinė ideacija remiasi natūralistinėmis analogijomis ir sutapatimais su gyvūnais ir augalais, mirusiaisiais ir žeme, bet ypač su Saule.

Centrinį Platonovo romano motyvą – Saulę – galima susieti su daugiaamžė utopinio mąstymo tradicija. Jau stoikams saulės šviesa asocijavosi su teisingumo bei gėrio idealais ir tarnavo jų provaizdžiu. Panašiai vertinamas ir Heliopolio utopijoje pateikiamas septynių „laimės salų“ aprašymas. Čevengure Saulė reiškiasi draugiškos ir atjaučiančios būsenos garantu (Платонов 1988: 222). Kita vertus, kadangi atskirame mieste sukurtas komunizmas atmeta tiek mirtį, tiek darbą, lemiantį „atkritimą“ į proletarus ir išnaudojimą, amžinam ir nepertraukiamam darbui „pajungiamo“ Saulė, tampanti naujojoje dvasios karalystėje „pasauliniu proletaru“ (ten pat: 227–228; 323–324).

Tuo pat metu ir visos gamtinės stichijos čia įgauna pabrėžtinai simbolinį pobūdį, tarnaujantį siekiant galutinai įtvirtinti naująją gyvenimo tiesą. Romano herojai bando įsiliesti į Vandens, Žemės, Saulės virsmus, ieškodami pomirtinio (ir amžino) gyvenimo pilnatvės savo išgyvenimų dalijimui kompensuoti. Pavyzdžiui, Saša Dvanovas seka dingusio ežere tėvo (ieškojusio mirtyje gyvenimo paslapties) pavyzdžiu, Čevenguro bendruomenės vadovas Čepurnas jaučia pilnutinės tiesos artumą upės gelmėje. Saulėlydis komunistiniame Čevengure traktuojamas kaip jos nuovargio ir „istorijos vakaro“ simbolis (ten pat: 323–324).

Pasaulio atnaujinimas ir komunistinė juslumo emancipacija

Pozityviu revoliucinio pasaulio permainymo tikslu daugelis filosofinių, religinių ir utopinių mokymų laiko atviro pažinimo, judėjimo į šviesą ir tiesą kelią. Toks požiūris būdinga ir Platonovui, viename iš anksčiau literatūrinių manifestų skelbiamam žmogiškosios dvasios visapusišią atgimimą kelyje į sąmonės karalystę kuriant pagrindą būsimai Saulės šventovei, kurioje viešpataus šio pasaulio dangiškas džiaugsmas, o Žemė bus pertvarkyta pagal dangiškos rojaus svajonės vaizdinį (Платонов 1988: 489). Tačiau gamtos stichijos, pirmiausia Saulė čia – ne tik naujojo pasaulio alfa ir omega, bet kokios veiklos matas, o būtent galutinių žmonių siekių instrumentas ir priemonė.

Ne išimtis ir Tiesa – ji iškyla tik veikloje, pertvarkančioje viską: taip pat ir patį Žmogų, Kosmosą, Visatą. Tik tokioje dinamikoje Saulė sutampa su Tiesa, kūniškumas – su „esaties medžiaga“, o intuicija – su intelektu (Henri Bergsonas). Pažymėtina, kad jau *Čevengure* Platonovo herojai atmeta mokslą ir meną, pakeisdami juos visumine *sajauta*, kurios neturi riboti nei namų sienos, nei miesto–sodo kanonai.

Tačiau šioje antiutopijoje (metautopijoje?) tik nužymima būsimoji komunistinio socialumo vizija apie visos tikrovės išgyvenimo pilnatvės siekį. Pavyzdžiui, šilumos universalios prasmės, interpretuojama *Čevengure* kaip kūno ir sielos priešybės įveikos būdas, atskleidžia Saulės ir visų kitų būties stichijų įtraukimo į komunistinės pasaulio pertvarkos – veiklos – darbo procesą organiškumą. Taip formuojamas, konstruojamas komunistinio jausmingumo egzistencinis turinys. Jo tikslas – pasaulio pajautos patyrimo pilnatviškumas, be kurio žmogus neatranda prarastosios savo vietos pasaulio kūrybinėje evoliucijoje ir pasmerkiamas egzistencijos dalinimui ir atsitiktinumams, lemiantiems žmogaus ir jo būties pasaulyje susvetimėjimą.

Platonovo pagrindiniu socializmo tikslu skelbiama sielostata, analogiška Platono filosofijos paskirčiai – išvaduoti sielą iš chaotiškos materijos ribų. *Platomarkszizmo* kontekste tai reiškia esmingos šiam procesui problemos – jusliško išlikimo radikaliuose transformacijose galimybė, bendru atveju – laiko ir laikiškumo klausimas. Juk nuolatinis eidosų produkavimas juslinio gyvenimo eigoje pamažu redukuoja ir galutinai eliminuoja kūno reikalingumą. Jo mirtingumas (susidevėjimas, dūlėjimas), priešingai sielos imanentiniam nemirtingumui, atnaujinamas per tapsmo proceso intensifikaciją, savo ruožtu aktyvuoja ir patį laiką, nes laikas čia

yra pačių jaučiančių kūnų, daiktų tapsmo, perėjimo būsenos žymeklis, bet ne jo matas.

Jusliškumo išlaisvinimas aktyvios atminties pagalba, Platono prasme, yra atmirimas, praeitų gyvenimo ir patyrimo formų ir būdų nykis taip pasirengiant perėjimui / išėjimui iš olos (t. y. negyvybingų, mumijomis virtusių pasaulio išvalgos būdų, gyvenimo ir tiesos, vertinimų ir sprendimų ribų bei galimybių permąstymo ir atsisakymo) į autentiško pažinimo / savizynos atvirą erdvę. Čia suskaidytas, intervalinis (biudžetinis) laikas įgauna kontinualumo pobūdį, t. y. tampa vientisu ir pačių kūnų, daiktų, pasaulio tapsmo nepertraukiamumo segmentu.

Nuo tokio supratimo – vienas žingsnis iki Platonovo, Bergsono ir Vladimiro Vernadskio pastebėjimų, hipotezių ir konceptualių išvalgų apie kooperuotos-sinerginės evoliucijos kokybinį atsinaujinimą, kūrybinį jos nepertraukiamumą, autotrofijos ir noosferos vienovę ir kt. Toks yra Platonovo įsitikinimas, kad socializmas – „Saulėta tiesa“, žemiška alternatyva menamam anapusiniam rojui, žmonių ir gyvūnų prigimtines lygybės atkūrimas, mirusiųjų ir gyvųjų ryšio nepertraukiamumo įtvirtinimas ir t. t. Tai ir Bergsono materijos atminties, ir jos išsirutuliojimo kūrybinėje veikloje, intucijos kaip universalios pilnatviškos tiesos išgyvenimo sklaidos „gyvojoje medžiagoje“ bei intelekto pašaukimo būti pačios gyvasties tapsmo sąlyga idėjos. Galų gale tai ir Vernadskio apibendrinimai dėl žmogaus evoliucijos kaip organiško geologinės raidos tęsinio ir tapsmo autotrofiniu intelektualiu organizmu kaip natūraliu ir dėsningu žmonijos intelektualinės pažangos prielaida bei begalinės raidos perspektyvos garantu.

Visus juos vienijanti tapsmo – evoliucijos – idėja savo išėjties tašku reprezentuoja visuotinę ontologinę substanciją, kurios pagrindiniu veikliniu modusu reiškiasi komunikacija. Tiek jusliškumo ir daiktų, tiek žmogaus ir pasaulio (aplinkos, gamtos) santykio nustatymas ir jo įprasminimas apskritai įmanomas kitų žmonių ir jų tarpusavio pajautos bei suvokties būdais. Pati tokia komunikacija, būdama: 1) tiesiogine (sąlytis, sutartinė veikla) ir 2) tęstine (nenutrūkstanti, atnaujinama) ontologiškai savirealizuojasi kaip „sugyvinto“ suvokimo ir „perceptualaus“ temporalumo kompleksinė vienovė. Mąstymas, perskiriantis ir atribojantis šios komunikacijos dimensijas, paverčia visuminį (holistinį) pažinimą „Olos fantomu“ (pagal Bacono klasifikaciją), kur kiekvienas individas sprendžia ir atsako atsietai ir spekuliatyviai už kolektyvinio suvokimo pilnatvės ribų.

Priešingai, individualus jauslumas, praturtintas socialinės visuomeninės patirties ir polivariantinės išvalgos pasiekimais, tampa visuminės (žmonijos ir pasaulio, aplinkos, gamtos) evoliucijos gretinimo, intensyvinimo ir kokybinės pažangos stimulatoriumi. Organiškas žmonijos suaugimas su pasauliu suprantamas kaip skirtingų, bet neatsiejamų kūnų sąveika ir tarpusavio „difuzija“, numano abipusės saviorganizacijos sklaidą – savęs-pasaulyje ir pasaulio-savyje atradimą.

Eschatologinių uchronijų autotrofinė alternatyva

Visiems revoliucingiems tikrovės pertvarkymams būdingas mitų aktualizavimas. Metaforomis ir mitais legitimuojama Platono retrospekcinė uchronija, žadinusi „aukso amžiaus“ nostalgiją, atsikartoja (nors kitu pagrindu ir turiniu) komunistinės perspektyvinės utopijos – „istorijos pabaigos“ – propagandoje.

Tiek platoniškąją, tiek komunistinę tobulo socialinio būvio vizijas vienija aktyvistinė pretenzija Istorijos ir Laiko atžvilgiu, kylanti iš poreikio užtikrinti tokio būvio begalinės būties prolongaciją – amžiną, nekinantį gyvenimą. Todėl abi šių uchronijų rūšys savo realizacijoje vienu ar kitu būdu kultivuoja *chronocidą*. Tai, pasak Epšteino, „laikžudystė, natūralios laiko tėkmės, istorijos ir evoliucijos prievartavimas, laikų sąryšio pertrūkis ir vieno laiko dimensijos aukojimas vardan kitos“ (Эпштейн 2000: 157–171). *Chronocidas* imanentiškai būdingas revoliucijoms ir tampa jų prologais, reikšdamasis kaip neregimas perversmas žmonių sąmonėse, išplėšiant juos iš gyvos laiko būties, taip neva išlaisvinant juos nuo praeities ar ateities (ten pat).

Nūdienos žmonijos technologinė galia, redukuojanti objektyvias laiko ir erdvės dimensijas (erdvės kompresija ir laiko greitinimas) veiklinėse ir komunikacinėse sąveikose, vis labiau aplenkia jų įsisąmoninimo ir įkomponavimo į istorinės kultūrinės evoliucijos formas tempus ir gimdo apokaliptines vizijas bei gilina ateities neįžvelgiamumo nuotaikas. Faktiškai tai liudija apie žmonijos raidos ir pasaulinės aplinkos–gamtos ryšio, viena vertus, santykinumą, kita vertus, objektyvių savo raidos kriterijų ir gairių praradimą. Šios ambivalentiškos situacijos permąstymas ir perspektyvų revizija bei pervertinimas numano naujos fundamentinio „antropologinio posūkio“ civilizacinėje ir mentalinėje evoliucijoje dimensijos aktualizaciją.

Šios temos kontekste tai reiškia atsigrėžimą į pamatinių žmonijos egzistavimo pasaulyje – Kosmose, gamtoje pradų, pagrindinių nenutrūkstamų ir atsinaujinančių ryšių refleksiją ir jų konceptualizaciją sintetinėse sociohumanitarinėse disciplinose. Antrokosminėje problematikoje tokia vienijančia idėja laikytina XX a. pradžioje Vernadskio iškelta žmonijos autotrofijos koncepcija.

Vernadskis, remdamasis savo pirmtakų natūralistų Fransesco Redi, Louiso Pasteur'o ir kt. nuostatomis, numanančiomis visų gyvų organizmų kilmę tik iš kitų gyvų organizmų, formuluoja teiginius, kad: 1) Žemės aplinkoje nefiksuojama jokių gyvybės savaiminio atsiradimo iš ne gyvos materijos pėdsakų; 2) gyvybė egzistuoja ir vystosi neatsiejamai nuo seniausių geologinių formacijų ir erų raidos; 3) nėra jokio organizmo, kurio raida neatitiktų Redi principo (Вернадский 1993: 288–303). Tačiau skirtingai nuo pirmuonių ir vienaląsčių organizmų, kurie patys gamina jų gyvavimui būtinas medžiagas, perdirbdami gamtines materijos formas (dujas, skysčius, mineralus) ir taip realizuodami autotrofinę funkciją, žmogus iš principo yra heterotrofinė būtybė

Jo egzistavimas remiasi kitų organizmų buvimu ir sąmoningu racionaliu jų naudojimu savo reikmėms tenkinti. Apibendrinant tai mitybos formų ir energijos šaltinių įsisavinimo problemų sprendimo tobulinimas, siekiant redukuoti tarpinių organizmų (augalų, gyvūnų) vaidmenį:

Kol žmogaus mityba priklauso nuo augalinio ir gyvūnų pasaulio, jis negali pakankamai patenkinti savo poreikių. Galutinai aprėpdama gamta savo protu žmonija turi pereiti prie kitokio – autotrofinio mitybos būdo. Sintezuodamas maisto medžiagas tiesiogiai iš erdvės žmogus iš esmės taps kažkokia kita protinga būtybe. (ten pat)

Naujos kokybinės energijos įsisavinimo rūšys reiškia ne tik jų koncentraciją lokalinio poveikio srityse, bet ir bendro poveikio efektyvumo augimą, t. y. laiko ekonomiją ir bendros mokslinės pažangos greitėjimą. Energetinio intensyvumo plėtra tampa žmonijos laiko išteklių išlaisvinimo sąlyga. Sėkmingiausiu energijos koncentravimo ir racionalaus eikvojimo būdu ekspertai laiko „Saulės mašinų“ kūrimą ir tobulinimą. Tai numano ir visos žmonijos magistralinės raidos vektorių peržiūrą: jei aukštas poreikių tenkinimo lygis nūdien pasiekiamas tik šeštadaliui žmonijos būtent dėl didelių energijos sąnaudų, tai gamtos procesų energijos įtrau-

kimas į visuomenės ir natūralios aplinkos „medžiagų apykaitą“ potencialiai atvertų tokią galimybę visiems.

Tokios sistemos provaizdį Vernadskis apibūdina kaip Noosferos – intelekto ir socialumo vienovės – atsiradimo procesą, kuris vystosi būtent visuomenės autotrofijos plėtros gyvosios materijos kontekste pagrindu. Technologinių struktūrų, karkasų ir „ekranų“ visuomenės gyvenime ir savirealizacijoje kiekio augimas paradoksaliai išryškina / išgrynina natūralių žmogaus prigimties pradų raiškos (vietos, paskirties) tolesnėje technogeninėje evoliucijoje klausimus. Iš esmės tai reiškia, kad heterotrofinių socialinės evoliucijos dėmenų technologizacija išlaisvina giluminių „antrosios autotrofijos“ klodą, glūdintį žmonijos kaip kolektyvinio organizmo sisteminei organizacijoje.

Tokios kryptingos evoliucijos eigą gali užtikrinti žmogiškasis protas, kuris, pasak Vernadskio, reiškiasi ne lokaliai ir atsietai kiekviename savo taikymo srityje, bet kaip kosmofizinė jėga, besiremianti savo energetine autotrofija. Todėl autotrofija laikytina ne tik sisteminiu, bet ir ribiniu biosferinio proto raiškos būdu. Žmonijos autotrofija nustoja būti utopija būtent visuminės žmonijos kontekste, kai baigiasi apeliacijos į istorinio laiko defektus (Platonas) arba į žmogaus susvetimėjimą gamtinei ir socialinei aplinkai (Platonovas), o negatyvios istorinės, socialinės ir natūralistinės heterotrofijos sublimuojasi autotrofiniame Noosferos kontinuume – autentiškoje žmogiškumo vertybių ir prigimtinių siekių vienovėje.

Išvados

1. Žmonijos priešistorėje gamtinių ir socialinių jėgų vienovės jusliškai suvokiamu simboliu tampa Saulė, tampanti tiek mitologinių, tiek religinių vaizdinių materialiu substitutu.
2. Platono filosofijoje Saulės simbolis tampa ontologiniu idealių esmių – eidosų Tiesos, t. y. autentiško ir tikrojo idealaus pasaulio aki-vaizdybės išraiška.
3. Platonovo metautopijoje *Čevenguras* atskleidžiamas Saulės kaip tarpininko tarp gamtinių ir socialinių stichijų paskirtis bei žmogiškosios laisvės nuo eksploatacijos ir gamtinės priklausomybės garanto vaidmuo.
4. Lemiamo Saulės energijos įtaka Žemės gyvybei apskritai ir žmonijos perspektyvoms numano Platono gnoseologinių („saulėtojo pažinimo“) ir Platonovo ontologinių („Saulės proletarizacijos“) replikų eksplikaciją fundamentinėje autotrofijos sampratoje.

5. Vernadskio ir kitų kosmistų konceptualiose išvalgose nužymimas racionalus Žemės gamtos evoliucijos dėsniais grindžiamas Noosferinės žmonijos projektas, kurio pagrindu laikoma visuminė autotrofijs kaip natūralių (Saulės, Vandens ir kt.) ir socialinių energijų komponentari vienovė.

LITERATŪRA

Derrida 1982 – Jacques Derrida, *Margins of Philosophy*, Chicago: University of Chicago Press.

Gimbutienė 1994 – Marija Gimbutienė, *Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene*, Vilnius: Mintis.

Greimas 1990 – Algirdas Julius Greimas, *Tautos atminties beiėškant. Apie dievus ir žmones*, Vilnius / Chicago.

Slavinskaitė 2008 – Irena Slavinskaitė, *Senovinė simbolika lietuvių tautodailėje ir literatūroje*, Vilnius: Lietuvos tautodailininkų sąjunga, Tautodailininkų sąjungos fondas.

Вернадский 1993 – Владимир Вернадский, «Автотрофность человечества», *Русский космизм: антология философской мысли*, Москва: Педагогика-Пресс.

Гюнтер 1991 – Ганс Гюнтер, «Жанровые проблемы утопии и 'Чевенгур' А. Платонова», *Утопия и утопическое мышление. Антология зарубежной литературы*, Москва: Прогресс.

Платонов 1988 – Андрей Платонов, *Чевенгур*, Москва: Жудожественная литература.

Тиллих 2000 – Пауль Тиллих, *Систематическая теология*, т. 1, Санкт-Петербург: Университетская книга.

Филимонов 1994 – Владимир Филимонов «'Федр' Платона в трактовке В. Ф. Эрна», *Вестник Санкт-Петербургского университета*, сер. 6, вып. 3 (№ 20).

Элиаде 1999 – Мирча Элиаде, «Испытание лабиринтом», *Иностранная литература*, № 4.

Эпштейн 2000 – Михаил Эпштейн, «Хроноцид. Пролог к воскрешению времени», *Октябрь*, № 7.

Эпштейн 2003 – Михаил Эпштейн, «Платомарксизм», *Проективный философский словарь. Новые термины и понятия*, Санкт-Петербург: Алетейя.

SOLAR AUTOTROPHY IN DISCOURSE OF UCHRONIA: FROM PLATO TO PLATONOV

Kestutis Šerpetis

Summary

The article discusses the question on interconnections among natural and social elements in the historical evolution of mankind. The main features of mythological images of supranatural and human beings are described, as well as the place of the Sun in their interaction.

The central problem of this essay is the difference between Plato's ideas about the Sun as the background of the Truth and a communist utopian (in case of A. Platonov's "Cevengur") image of the Sun as a world's proletarian.

In conclusion the author propounds an autotrophy concept as a base of the formation of Noosphere as a human mankind wholeness perspective.